

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فاطمه

حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت
معاونت فرهنگی
مدیریت برنامه و محصولات فرهنگی

شماره
هفتم

دهه فجر کرامی باد

نشریه پیام حج، شماره هفتم
بهمن ۱۳۹۹ ه.ش، جمادی الثانی ۱۴۴۲ ه.ق، فوریه ۲۰۲۱ میلادی، ۹ صفحه
حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت، معاونت فرهنگی، مدیریت برنامه
و محصولات فرهنگی
نشانی: تهران، خیابان آزادی، خیابان رودکی شمالی، سازمان حج و زیارت، طبقه
اول، اتاق ۲۳۹، تلفن: ۶۴۵۱۲۱۵۲، تارنما: mb.hajj.ir

سخن گفتن فرشته با فاطمه زهرا علیها السلام | ۲

حج گزاری حضرت زهرا علیها السلام | ۳

آشنایی با خانه حضرت زهرا علیها السلام | ۴

زنان و مناسک حج در سلوک نبوی | ۵

حج در گفتمان انقلاب اسلامی | ۶

نظمی در مدح حضرت زهرا علیها السلام | ۸

معرفی کتاب | ۹

در آستانه آماده شدن هفتمین شماره از نشریه پیام حج، خبری حزن انگیز و ناگوار، خادمان فرهنگی خانواده حج و زیارت را داغدار کرد. عالم فرهیخته، حجت الاسلام والمسلمین دکتر حاج سیدجواد مظلومی، از میان ما رفت. نشریه پیام حج این ضایعه دردناک را خدمت نماینده محترم ولی فقیه در امور حج و زیارت، خانواده محترم، عموم همکاران و دوستداران ایشان، تسلیت عرض می کند. فقدان آن دانشمند فرزانه، که عمری را با منشی اخلاق مدار و حکیمانه، در پیشبرد آرمان های انقلاب اسلامی به ویژه در معاونت فرهنگی بعثه مقام معظم رهبری علیه السلام سپری کرد و آثار ارزشمندی از خدمات ماندگار خود به یادگار گذاشت، ثلمه ای جبران ناپذیر است. از خداوند متعال برای آن فقیه سعید، علو درجات و هم نشینی با ابرار و صالحان و برای خانواده مکرم و علاقه مندان، اجر و صبری جمیل مسئلت داریم.

سخن گفتن فرشته با فاطمه زهرا علیها السلام

امیر مؤمنان درباره انسان‌های وارسته، که از طریق تقوا و پرهیزکاری کسب کمال نموده‌اند، چنین می‌فرماید:

«عقل خود را زنده ساخته و شهوتش را میرانده است تا آن جا که تنش به لاغری گراییده و تندخویی او به نرمی تبدیل شده است. برقی پرنور در وجودش درخشیده و راه هدایت را برای او روشن ساخته و در راه خدا او را به پیش برده است. پیوسته در مسیر تکامل از دری به دری دیگر راه یافته و در جایگاه امنیت و آسایش پای نهاده و آرام گرفته است.»^۵

گزیده کتاب «راهنمای حقیقت»، ص ۱۶۹-۱۷۱

عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ»^۳.
«آیا از فرمان و اراده خدا در شگفت هستی، رحمت و برکات او بر شما خاندان [نبوت] باد ...»

مسئله الهام و فتوحات غیبی در مورد اولیای الهی مسئله گسترده کلامی و فلسفی است که در این مختصر، مجال بازگویی آن نیست، ولی به طور فشرده می‌توان گفت که عصر نبوت و رسالت، به معنی رهبری انسان‌ها از طریق وحی تشریعی، سپری شده است و پس از رسول خاتم صلی الله علیه و آله نبی و رسولی نخواهد آمد، ولی هرگز باب فتوحات و شکوفایی معرفتی انسان به روی او بسته نشده است. چه بسا انسان‌هایی با دید برزخی و هوش برتر، آنچه را که دیگران نمی‌بینند و نمی‌شنوند، ببینند و بشنوند. قرآن مجید می‌فرماید:
«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا»^۴
«ای افراد با ایمان اگر از گناه پرهیز کنید، خدا قوه و نوری به شما می‌دهد که از درون حق را از باطل جدا می‌سازید».

از این جهت، در روایات، دخت گرامی پیامبر صلی الله علیه و آله محدثه^۱ معرفی شده که خود حاکی از کمال برتر است.

کوتاه نظران، سخن گفتن فرشته با غیر پیامبران را دور از واقعیت می‌شمارند، در حالی که قرآن کریم یادآور سخن گفتن فرشته با مادر مسیح، حضرت مریم است، آنجا که می‌فرماید:

«وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ»^۲.

«آنگاه که ملائکه به مریم گفتند: خدا تو را برگزیده و از آلودگی پاک کرده و تو را بر زنان جهان برتری بخشیده است».

سخن گفتن فرشتگان با فرد، نشانه نبوت و رسالت او نیست، بلکه نشانه ارتقای مخاطب به قلّه کمال است که به او توان شنیدن صدای فرشتگان را می‌دهد.

از این گذشته، قرآن کریم، سخن گفتن فرشتگان را با همسر حضرت ابراهیم علیه السلام، هاجر یادآور می‌شود و می‌فرماید:
«قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهَ وَبَرَكَاتُهُ

تردیدی نیست که فرشته وحی و یا دیگر فرشتگان با انبیا و اولیا سخن می‌گویند و وحی الهی را در اختیار آنان می‌گذارند، ولی سخن گفتن آنان به پیامبران اختصاص ندارد، بلکه با انسان‌های والا، هر چند نبی نباشند، نیز سخن می‌گویند و گروهی را که فرشتگان در برابر آن‌ها متمثل می‌شوند و با آنان سخن می‌گویند، «محدث» می‌نامند.

در احادیث فریقین گروهی به نام محدث معرفی می‌شوند و آن‌ها کسانی هستند که فرشته با ایشان به گفتگو می‌پردازد. فرد محدث از نظر کمال باید به پایه‌ای برسد که بتواند اصوات برزخی را با گوش دنیوی بشنود. جهان، پر از صور و اصوات برزخی است که اغلب انسان‌ها را به خاطر نداشتن توانمندی، یارای دیدن و شنیدن آن‌ها نیست، اما گروهی که از نردبان کمال و فضیلت بالا رفته‌اند، می‌توانند این اصوات و صور برزخی را بشنوند و درک کنند، تا آنجا که فرشته والامقامی چون «روح الامین» با آن‌ها سخن می‌گوید و آن‌ها سخن او را می‌شنوند.

۱. بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۷۹، حدیث ۶۶-۶۷
۲. سوره مبارک نساء، آیه ۴۲
۳. سوره مبارک هود، آیه ۷۳
۴. سوره مبارک انفال، آیه ۲۹
۵. سوره مبارک انفال، آیه ۲۹
۵. نهج البلاغه، خطبه ۲۲.

حج‌گزاری حضرت زهرا علیها السلام

منا و عرفات می‌روند، در حجة الوداع حاجیان قسمت اول را انجام داده بودند که حضرت علی علیه السلام از یمن آمد و به دیدن حضرت فاطمه علیها السلام رفت، دید حضرت فاطمه علیها السلام عطر استعمال کرده و بوی خوشی می‌دهد و لباس رنگریزی شده پوشیده‌اند. همین مسئله، قرینه بر این بوده است که حضرت فاطمه علیها السلام در حال احرام نبود، همچنان که وقتی امیرمؤمنان علیه السلام از حضرت زهرا علیها السلام علت را جویا شد، گفتند: رسول خدا صلی الله علیه و آله به من فرموده‌اند است. این قرینه براین است که آن‌ها عمره

را انجام داده بودند و در حال احرام نبودند. در ادامه حضرت علی علیه السلام از پیامبر این قضیه را پرسید، حضرت فرمودند: بله من گفتم که مسلمانان بعد از خروج از عمره و قبل از محرم شدن این‌طور چیزها بر آن‌ها حرام نیست، بنابراین این قضایای طولانی مطرح‌شده در مورد حج و صحبت‌های امیرالمؤمنین علیه السلام با حضرت زهرا علیها السلام و پیامبر نشان می‌دهد که حضرت زهرا علیها السلام همراه با قافله مدینه در این حج شرکت کرده‌اند.

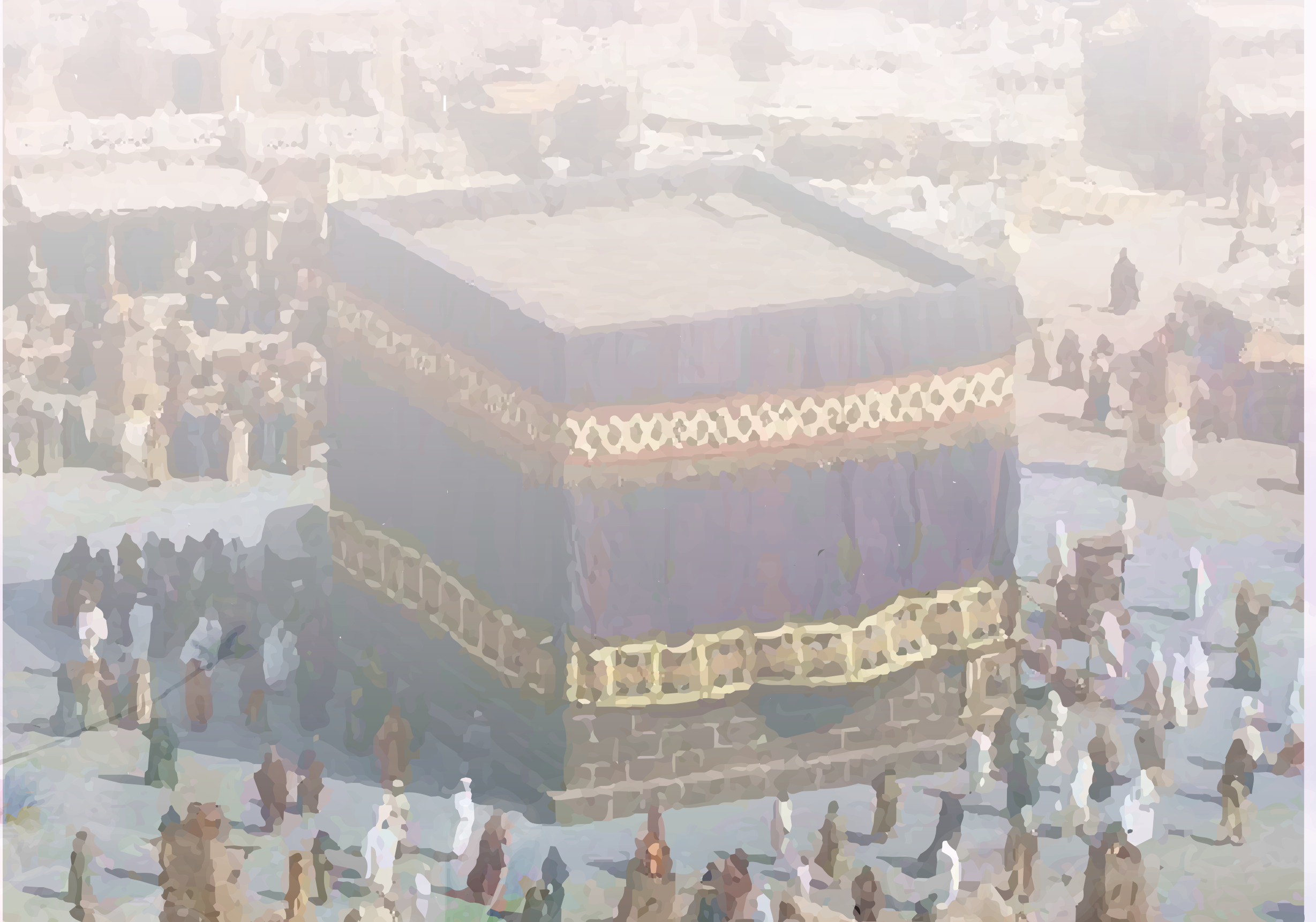
برگرفته از گفت‌وگوی پایگاه اطلاع‌رسانی حج با

حجت الاسلام والمسلمین پیشوایی

مطابق دستور رسول خدا صلی الله علیه و آله اعمال را انجام دادند. در آن حج حضرت فاطمه زهرا علیها السلام هم حضور داشتند، به این استناد که حضرت علی علیه السلام پیش از سفر حج به دستور رسول خدا صلی الله علیه و آله به یمن رفته بود، در بازگشت از یمن به مکه آمد و در اثنای موسم حج به پیامبر ملحق شد، ولی حضرت فاطمه زهرا علیها السلام با قافله مدینه، همراه پدرشان به مکه رفتند.

حج تمتع دو قسمت دارد، یک قسمتش عمره است که حاجیان انجام می‌دهند و موقتاً از احرام بیرون می‌آیند و مجدداً محرم می‌شوند و به

آیا حضرت زهرا علیها السلام در طول زندگی خود حج تمتع به جای آورده‌اند؟ حجة الوداع در سال دهم هجرت اولین باری بود که مسلمانان با حضور رسول خدا صلی الله علیه و آله در گروه و قافله بزرگ شرکت کردند و حج تمتع و حج کامل ابراهیمی را به جای آوردند. این حج جنبه آموزشی داشت و مسلمانان این نوع حج را برای اولین بار انجام دادند که در حقیقت حج ابراهیمی بود یعنی پیراسته از آن اضافاتی بود که مشرکان انجام می‌دادند چون بت پرستان حج ابراهیمی را با خرافات آمیخته بودند ولی در این حج زنان و مردان

آشنایی با خانه حضرت زهرا علیها السلام

به هنگام تأسیس مسجدالنبی، حجره‌هایی برای زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و همسران او ساخته شد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ابتدا اتاقی برای همسر خود، سوده، ساختند و در آن ساکن شدند. در سال بعد نیز حجره عایشه را بنا کردند و در امتداد آن، حجره‌ای برای حضرت فاطمه علیها السلام بنا گردید و برای ایشان دری از خانه به مسجد نیز گشودند.^۱ این اتاق‌ها در شرق مسجد قرار داشت؛ همان جایی که اکنون قبر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است. به دنبال این امر بود که هر يك از اصحاب، خانه‌ای کنار مسجد ساختند و دری به داخل آن باز کردند که راه ورود آنان به مسجد بود. در سال سوم هجرت، یعنی قبل از جنگ احد، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به بستن درها، به جز دری خانه علی علیه السلام امر فرمودند: «أَمَرَ بِسَدِّ الْأَبْوَابِ إِلَّا بَابَ عَلِيٍّ» وقتی اصحاب در این باره به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اعتراض کردند، حضرت فرمود به فرمان خدا چنین کرده است. لذا تمام درهایی که به مسجد باز می‌شد، جز آن در، مسدود شد. این حدیث را بسیاری از مؤرخان اهل سنت چون احمد بن

حنبل، نسائی، طبرانی، حافظ بن حجر، حاکم نیشابوری و دیگران نقل کرده‌اند. ۲ خانه فاطمه و امام علی علیه السلام پشت خانه عایشه بود. دری به سمت غرب، یعنی داخل مسجد و به موازات ستون‌های وفود و حرس و کنار ستون «مَرْبَعَةُ الْقَبْرِ» و دری به سمت شرق، یعنی کوچه داشت. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم چهل روز صبح‌ها در خانه فاطمه علیها السلام را می‌زد و می‌فرمود:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّمَا يَرِيذُ اللَّهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمْ الرَّجَسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيَطْهَرَكُمْ تَطْهِيراً»

«درود بر شما ای اهل بیت؛ خدا می‌خواهد پلیدی را از شما دور کند و شما را چنان‌که باید پاک دارد.»

در دیوار جنوبی آن، روزنه‌ای به خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم باز شده بود که آن حضرت همواره از آنجا احوال دخترشان را جویا می‌شدند و می‌فرمودند: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ.»

خانه فاطمه علیها السلام اکنون در داخل ضریح، در انتهای دیواره غربی و شمالی حجره قرار گرفته است. می‌گویند: میان خانه فاطمه علیها السلام و عایشه دیواری بوده

و وسط خانه فاطمه علیها السلام مکانی است که مردم بسیار محترم می‌دارند و از روی آن عبور نمی‌کنند. برخی گفته‌اند که این مکان قبر فاطمه علیها السلام است. سمهودی و برخی دیگر از مؤرخان سنگ‌قبری نیز در آن، با عنوان «هذا قبر فاطمة بنت رسول الله» دیده‌اند. دری که اکنون در سمت باب جبرئیل، به عنوان در خانه فاطمه مشهور است، همان دری است که به سوی کوچه باز می‌شده است.

خانه فاطمه علیها السلام به همراه خانه‌های همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پس از رحلت آن حضرت، همچنان در دست آنان باقی بود و گاهی برای کسی وصیت کرده و یا می‌فروختند تا اینکه در دوران خلافت ولید تخریب و به فضای مسجد افزوده شد. در زمان تخریب، فاطمه صغرا دختر امام حسین علیه السلام با شوهرش حسن بن حسن بن علی علیه السلام در خانه حضرت فاطمه زهرا علیها السلام زندگی می‌کردند. وی حاضر به واگذاری آن برای توسعه مسجد نشد. زمانی که خبر به ولید رسید، دستور داد تا به زور آن را تخریب و داخل مسجد کردند و

پول آن را از بیت‌المال پرداختند... پس از آن بود که فاطمه صغرا، به اجبار این خانه را ترک کرد و به محلی در نزدیکی حرّه رفت.

گفتنی است خانه حضرت زهرا علیها السلام که در کنار آن، ستون مربعه القبریا مقام جبرئیل بوده، تا قرن‌ها داخل مسجد بوده است؛ اما از زمانی که سلطان بیبرس در سال ۶۶۸ ق دیواری از شبکه‌های چوبی، اطراف حجره شریفه کشید، محدوده خانه حضرت زهرا علیها السلام نیز داخل این مشبک شد. این مشبک در اطراف دیواره پنج ضلعی ساخت عمر بن عبدالعزیز و محدوده خانه حضرت زهرا علیها السلام بوده و هست. بعدها که این مشبک‌ها در آتش سوخت، آن‌ها را به فلزی تبدیل کردند.

۱. زاد المعاد فی هدی خیر العباد، ابن قیم جوزی، ج ۲، ص ۱۴۶؛ طبقات ابن سعد، ج ۱، ص ۲۴۰.

۲. الاصابه فی تمییز الصحابه، ابن حجر عسقلانی، ج ۲، ص ۵۰۲؛ تذکره خواص الامه فی معرفه الائمة، سبط بن جوزی، ص ۲۴؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی، سمهودی، ج ۱، صص ۴۷۴، ۴۷۵ و ۴۷۶؛ زاد المعاد فی هدی خیر العباد، ابن جوزی، ص ۲۴.

برگرفته از کتاب «فرهنگ اصطلاحات حج و عمره»، ص ۹۹-۱۰۱، مسعود فکری با همکاری سیداحمد علانی

زنان و مناسک حج در سلوک نبوی

حج به عنوان یکی از فرایض والا و فاخر در فرهنگ و شریعت اسلامی از سوی شارع متعال بر هر مسلمان مستطیع و واجد شرایط چه زن و چه مرد وضع شده است. و این ویژگی آن را به یک اجتماع نمونه از جامعه اسلامی و توحیدی بدل ساخته است. اجتماعی که با گردهمایی زنان و مردان مؤمن با انگیزه خداجویی و قرب به حق تعالی و عاری از تعلقات و امتیازات نژادی و قومی و ملی بر محور توحید و ذکر و نام یاد خداوند تشکیل می شود صحنه و ساحتی را از یک محیط و فضا و جامعه نمونه توحیدی به نمایش می گذارد و به همین دلیل خود منشأ آرامش و اقتدار و عزت و تمرینی برای زیست موحدانه است. این اهمیت و نقش برجسته آن سبب شده است که همه دل ها و جان های مؤمنان مشتاق و مالمال از عشق به حضور در این اجتماع باشد و تجربه شیرین آن برای همیشه در کام و دل و روح حج گزاران باقی بماند.

اهمیت و جایگاه این فریضه و رهاوردهای بی نظیر آن سبب شده است که از ابتدای وجوب آن پیامبر خدا ﷺ در ترغیب و تشویق زنان در حج و عمره گزاری اهتمام ورزند. این امر علاوه بر آنکه حج همانند سایر عبادات اسلامی به عنوان یک نعمت الهی، زنان و مردان در درک فیوضات آن یکسانند هم بیانگر اهمیت حضور زنان در این اجتماع توحیدی است. در این نوشتار حسب اختصار سعی می شود نمونه هایی از سلوک و سیره پیامبر ﷺ نسبت به حضور زنان در عمره و حج ارائه شود.

حسب گزارش راویان و سیره نویسان در نخستین عمره ای که پیامبر خدا ﷺ در سال ششم بعد از هجرت به مدینه انجام دادند که در یک شرایط ویژه و همراه با تهدید از سوی دشمن همراه بوده است.^۴ تن از بانوان مدینه از جمله ام سلمه همسر پیامبر ﷺ کاروان عمره گزاران مسلمانان را همراهی کردند.^۱ این امر هنگامی رخ داد که مسلمانان عازم این سفر در اوج تهدید از سوی مشرکان مکه قرار داشتند. با این حال، پیامبر ﷺ از همراهی تعدادی از زنان خودداری نکردند.

مسئله دیگری که در سلوک نبوی نسبت به حضور زنان در عمره و حج اهمیت یافته است بیانیه و مواضع روشن و شجاعانه ای که در سال نهم هجرت با انتخاب علی بن ابیطالب علیه السلام به فرمان الهی به عنوان امیرالحاج و نماینده خودشان به حج اعزام کردند و آن را اعلام داشتند.

در این سفر یکی از روش های ناپسند مشرکان مکه که حج ابراهیمی را از مدار طهارت و توحید

منحرف کرده و آن را با پیرایه های نامیمون آلوده کرده بود، طواف عریان زنان و مردان بوده که پیامبر ﷺ در یکی از چهار موردی که به امام علی علیه السلام دستور دادند اعلام کنند و این سنت ناپسند جاهلی را ملغی کنند، همین مسئله بوده است. لذا حسب روایت محدثان و گزارش سیره نویسان امام در مشاعر با صدای رسا بارها لغو این سنت زشت را اعلام و حج از این پیرایه پیراسته گردید.^۲ این نسبت جاهلی از منظر انسانی آن قدر زشت و ناپسند بود که پیامبر خدا ﷺ بعد از فتح مکه در سال هشتم هجری با آنکه نزدیک موسم حج یعنی در ماه ذیعقده در مکه بودند به انجام عمره بسنده کردند و از شرکت در موسم حج سرباز زدند و فرمودند حجبی با حضور مشرکان، که یکی از سنت های آن همین طواف عریان، بوده خوش ندارم.^۳ از این رو بعد از لغو این سنت سیئه در سال نهم، در سال دهم در حجة الوداع در موسم حج که با شکوه خاصی نیز برگزار شد و اولین حج بدون حضور مشرکان بوده شرکت کردند. لذا لغو و حذف سنت ناپسند که این مکان و آیین مقدس را آلوده کرده بود زمینه حضور زنان و مردان مؤمن در حج و این آیین فراهم شد.

از عرصه های دیگری که می توان حضور زنان را در حج در سیره نبوی مشاهده کرد که نمونه روشن و عزتمند از حضور زنان در مراسم حج می باشد، سفر حجة الوداع می باشد. پیامبر خدا ﷺ به دلایلی همانند اینکه اولین حجبی است که تماماً بر اساس شریعت اسلامی برگزار می شود و آخرین حج خودشان می باشد و هم در صدد بودند جمعیت انبوهی در این مراسم شرکت کنند چون لازم بود جمعیت کثیری از مسلمانان شاهد انجام فریضه حج ابراهیمی. محمدی باشند و هم در این اجتماع مهم ترین مسائل جامعه اسلامی از جمله آن، تعیین جانشینی و رهبری جامعه باید اعلام می شد، این جمعیت انبوه می توانست حجت الهی را بر همگان تمام کند. از این رو با فراخوان عمومی از راه های مختلف تلاش کردند تا جمعیت پرشماری در این سفر شرکت کنند. از جمله همراه آوردن همه همسران خود. چنانچه همه سیره نویسان و راویان روایت کرده اند که زینت دختر جحش، صفیه، ام حبیه دختر ابوسفیان، عایشه دختر ابوبکر، حصه دختر عمر، سوده دختر زمعه، میمونه دختر حارث در این سفر شرکت کردند. و حضرت صدیقه طاهره علییه السلام همراه فرزندان خردسالشان از جمله حسنین علییه السلام به همراه پیامبر خدا از مسافران حج گزاران حجة الوداع بودند. رغم آنکه حضرت علی علیه السلام قبل از آغاز

سفر به امر پیامبر ﷺ عازم یمن شدند و در مکه به کاروان مسلمانان ملحق شدند، پیامبر خدا ﷺ خود تکفل و سرپرستی حضرت زهرا علییه السلام و فرزندانشان را برعهده داشتند. برای حضرت فاطمه علییه السلام و هریک از همسران مرکبی تدارک دیدند و آذوقه و چهار شترانسان را آماده ساخت. علاوه بر همسران خود جمعی دیگر از زنان مدینه و قبایل اطراف مدینه و مکه نیز در این سفر همراه کاروان بزرگ حجة الوداع شدند. گزارش شده است که برخی زنان که از نظر جسمی وضعیت مناسبی هم نداشتند پیامبر خدا ﷺ آنان را نیز دعوت کردند و اجازه دادند که در حج سال دهم شرکت کنند، از جمله اسماء همسر ابوبکر که محمد را حامله بودند و در ذوالحلیفه در ابتدای سفر وضع حمل می کنند پیامبر ﷺ می فرمایند: مثل بقیه محرم شوند، ولی تا پایان نفاس اعمال مکه را تأخیر بیندازد و حج و تفاوتی با حج سایرین نخواهد داشت.

برخی گزارش ها بیانگر آن است که حضرت حتی زنان باردار را نیز دعوت به همراهی کاروان کردند. یکی از زنانی که زایمانش نزدیک بود، اسماء بنت عمیس بود که به محمد بن ابوبکر باردار بود. او با آنکه در روزهای آخر بارداری بود، اما آماده شد تا با کاروان حجاج حرکت کند و بعد از خروج از مدینه در ذوالحلیفه وضع حمل کرد و دیگری بسیعه اسلیمه بود که پانزده روز پس از اعمال حج، وضع حمل کرد.^۴ در آستانه ی حرکت کاروان، ضیاعه، همسر مقداد، در مدینه مریض بود. پیامبر ﷺ از او پرسیدند: آیا قصد حج داری؟ گفت: به خدا قسم بدنم درد می کند و قادر نیستم. با این حال، حضرت فرمودند: برای حج حرکت کن و با خدا شرط کن و بگو «خدایا محل من آنجایی است که تو آنجا مرا نگه داری».^۵ عنایت و توجه ویژه حضرت رسول ﷺ به همسران و خانواده خود در این سفر با توجه به مسئولیت سرپرستی و هدایت کاروان چندهزار نفری، از نکات حایز اهمیت می باشد. برای مرکب های زنان یک مسول تعیین می کند که حدا هم بلد است؛ یعنی خواننده آواز ویژه راندن شتران به او توصیه می کند که مراقبت کنند که مبادا خیلی تند حرکت کنند تا موجب اذیت خانم ها شود.^۶ در مسیر در نقطه روحاء وقتی شتر صفیه یکی از همسران پیامبر ﷺ زانو زد و از راه رفتن باز ماند پیامبر خدا ﷺ به دلجویی او پرداختند و وقتی دید گریه می کند که مبادا از سفر باز بماند پیامبر با دستان خود اشک چشم هایش را پاک می کند و از زینب بنت جحش، یکی دیگر از همسرانش که شتر مازاد به همراه داشت درخواست

می کند که شتری در اختیار صفیه قرار دهد که او هم می پذیرد.^۷

عایشه همسر پیامبر ﷺ وقتی در منزل به عادت زنانه مبتلا شد و اندوهگین و شکوه کنان نزد پیامبر ﷺ آمدند، پیامبر او را دلداری می دهد و می فرماید این طبیعت زنان است نگران نباشی و برای انجام حج او را راهنمایی می کند. همو بعد از پایان حج به دلیل اینکه همانند دیگر همسران پیامبر نتوانسته عمره انجام دهد فقط حج انجام می داده گله می کند. پیامبر از برادرش عبدالرحمن پسر ابوبکر می خواهد که عایشه را برای محرم شدن به تنعیم ببرد و او را همراهی کند تا عمره مفرده انجام دهد. در روز عید قربان در منا خود حضرت به همراه حضرت علی علیه السلام ۱۰۰ شتر قربانی کردند و برای هریک از همسرانش یک گاو قربانی کردند.^۸

در روز عید قربان بعد از قربانی و حلق پیامبر خدا ﷺ عازم مکه و مسجدالحرام شدند تا اعمال مکه را انجام بدهند، خود بر مرکبی سوار شدند و علی را هم بر آن مرکب سوار کردند و همسران خود را هم برای انجام اعمال مکه سوار بر مرکب ها کردند و با خود به مکه بردند و در انجام اعمال همراهی شان کردند.

در مسیر راه از مدینه تا مکه هم مراقبت کردند تا زنان همانند مردان اعمالشان را درست انجام دهند. وقتی در بین جمعیت زنی را مشاهده می کند که با سکوت همراه کاروان حرکت می کند، می پرسند چرا حرف نمی زند؟ یکی از همراهان عرض کرد که نذر سکوت کرده تا همراه کاروان به مکه برسد، حضرت به یکی از خانم ها فرمودند به ایشان بگویید، سکوت درست نیست؛ چون لازمه حج گفتن ذکر است، باید سخن بگوید و حرف بزند. در عرفات در خطبه ای مردان را به رعایت حق زنان و تأمین هزینه زندگی آنان با رعایت شئون انسانی زنان توصیه کردند. چون اساس خانواده را بر محور زن و حفظ و حرمت و جایگاه آن می دانستند.

حجت الاسلام والمسلمین حمید احمدی حاجیکلائی

۱. واقدی، المغازی، ج ۲، ص ۵۷۴.
۲. سبط بن جوزی، شرح فضایل خاندان نبوت، ترجمه محمدرضا عطایی، ص ۵۶.
۳. المیزان، ج ۱۰، ص ۱۷۴.
۴. کافی، ج ۴، ص ۴۴۹ و ۴۴۴؛ تهذیب، ج ۵، ص ۳۸۹؛ استبصار، ج ۲، ص ۳۱۶.
۵. مستدرک الوسائل، ج ۹، ص ۱۷۳؛ عوالی اللئالی، ج ۱، ص ۲۱۷؛ مسند احمد، ج ۱، ص ۳۹۲.
۶. الاستیعاب، ج ۱، ص ۱۴۰.
۷. اسدالغابه، ج ۶، ص ۱۷۲؛ مسند احمد، ج ۱، ص ۲۵۴.
۸. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۴۹۱.

حج در گفتمان انقلاب اسلامی

حجت الاسلام والمسلمین حمید احمدی حاجیکلائی

مقدمه

انقلاب اسلامی برخاسته از اسلام و تعالیم مکتب اهل بیت: و با جوهره فرهنگی دوره نو و جدیدی را در حیات اجتماعی، سیاسی و دینی مردم ایران و مسلمانان گشود؛ بسیاری از مناسک و آیین‌های مذهبی نیز جایگاه و موقعیت اصلی خود نزدیک و احیا گردیدند، از جمله این مناسک و آیین، حج است که به عنوان عبادت فاخر و بی‌بدیل که خالق فرصت‌ها و دارای ظرفیت‌های بی‌شماری می‌باشد.

حج هم فرصتی برای تعمیق باورها به اصول و مبانی اسلام و هم بستری برای بالندگی و رشد جهات معنوی و فرهنگی جامعه اسلامی و عنصری مهم در تحکیم و ساخت هویت جمعی مسلمانان در کانون توجه انقلاب اسلامی قرار گرفت.

حج در گفتمان انقلاب اسلامی

حج به عنوان یک خرده نظام در کنار دیگر خرده نظام‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کارکردهایی دارد. همه این خرده نظام‌ها تحت تأثیر جهان‌بینی فراگیری طراحی و ساخته می‌شوند. و البته هر نوع جهان‌بینی دربرگیرنده باورها و مفروضاتی است که انتظار می‌رود دیگر خرده نظام‌ها از سرچشمه آن سیراب شوند و منطبق بر هست‌های تجویزی آن، بایدها و نبایدهای خود را برور نمایند، از این روست که حج منطبق بر گفتمان انقلاب اسلامی مولد عبادتی ویژه و خاص برگرفته از سنت و کتاب الهی باشد.

گفتمان شکل‌گرفته بر پایه گفتمان انقلاب اسلامی، متأثر از اندیشه و مبانی فکری است که مولد گفتمان انقلاب است؛ یعنی اسلام سیاسی، اسلام سیاسی جوهره‌اش بر جامعیت اسلام و عینیت سیاست و دیانت و توأمان بودن دین و دنیا است. این گفتمان در حج که با عنوان «حج ابراهیمی - محمدی»^۹ طرح شده است بر جامعیت فربضه حج و در آمیختگی ابعاد معنوی و سیاسی در آن است. این گفتمان غیریت خود را برابر گفتمان‌هایی بنا کرده است که بر تک‌بعدی بودن حج یعنی صرفاً به عنوان یک عبادت خالی از سایر ابعاد اجتماعی و سیاسی و همچنین گفتمان التقاطی که حج را صرفاً بر امور دنیوی خلاصه می‌کند، و همچنین گفتمان اسلام آمریکایی و استعمار که اسلام را تهی از معانی و ابعاد سیاسی آن و اسلام منزوی، پی‌جویی و معرفی می‌کند، قرار دارد.^۱

امام (ره) و رهبری انقلاب با شناخت عمیق از اسلام و نیاز جامعه امروز با بهره‌گیری از ارزش‌ها و آموزه‌های برخاسته از سنت و کتاب و عقل به تبیین و بازتولید این گفتمان و اجزا و مؤلفه‌ها و ویژگی‌های آن پرداخت. این گفتمان حج برگرفته از گفتمان اسلامی است؛ چنانچه امام خمینی (ره)

بیان می‌کند: «اسلام یک دین عبادی - سیاسی است که در امور سیاسی‌اش عبادت منضم است و در امور عبادی‌اش سیاست».^۲

بر همین اساس، ایشان درباره حج می‌فرمایند: یکی از فلسفه‌های بزرگ حج قضیه بعد سیاسی اوست، که دست‌های جنایتکار از همه اطراف برای کوبیدن این بعد در کار هستند و تبلیغات دامنه‌دار آن‌ها مع‌الاسف در مسلمین هم تأثیر کرده است که مسلمین سفر حج را بسیارشان یک عبادت خشک خالی بدون توجه به مصالح مسلمین می‌دانند. حج از آن روزی که تولد پیدا کرده است، اهمیت بعد سیاسی‌اش کمتر از بعد عبادی‌اش نیست، بعد سیاسی علاوه بر سیاستش خودش عبادت است.^۳

غیریت گفتمان انقلاب اسلامی در حج

غیریت این گفتمان را در مقابل اندیشه غرب‌گرایان و سنت‌گرایانی که صرفاً حج را در عبادت خلاصه کردند و آن را از روح اصلی آن تهی کردند، قرار دارد و مصادیق روشن بانیان گفتمان مقابل آخوندهای درباری، حکام کشورهای مرتجع اسلامی و دولت‌های استعماری معرفی می‌کند.

آن‌طور که آخوندهای درباری منطقه و غیر منطقه می‌گویند حج باید از جهات سیاسی خارج باشد، اینها رسول الله را محکوم می‌کنند، اینها خلفای اسلام را محکوم می‌کنند، ائمه هدی را محکوم می‌کنند، اینها نمی‌دانند که این سفر حج و این حج برای این مسائل بوده است، برای قیام ناس بوده است، برای این بوده است که مسلمین مشکلات مسلمین را درک کنند و در رفعش کوشش کنند، برای این بوده است که بین مسلمین اخوت و مودت پیدا بشود.^۴

تبیین و استدلالی که برای این گفتمان ارائه می‌کند سنت و سیره پیامبر ﷺ و ائمه هدی: است که همه فرق اسلامی به این سنت و سیره پایبندند. حضرت آیت الله خامنه‌ای نیز در تبیین همین گفتمان بیان می‌دارد: «حج یک میدان عملی است برای اینکه این آمیختگی (دین و سیاست) را نشان دهد.»^۵ «دنیا و آخرت در حج مجتمع شده است، حج مظهر یک چنین چیزی است.»^۶

دال مرکزی این گفتمان یعنی «حج ابراهیمی - محمدی ﷺ» با ویژگی‌ها و مؤلفه‌های خاص خود همانند محوریت توحید و برائت از مشرکان و اتحاد امت اسلامی توانسته در چند دهه اخیر بر سایر گفتمان‌های متکی بر اندیشه‌های سلفی، وهابی، و فرقه‌گرایانه و غرب‌گرایانه فائق آید. دال‌های شناور این گفتمان عبارتند از: توحید و نفی شرک و برائت از مشرکان و وحدت امت اسلامی، توجه به مسائل جهان اسلام به ویژه

آرمان فلسطین و قدس شریف است.

توحید در گفتمان حج انقلاب اسلامی

حج در گفتمان اسلامی مظهر تجلی توحید و عرصه تمرین و ممارست برای زیست موحدانه است و لذا همه حرکات، اذکار و آهنگ آن باید بر محور توحید باشد. چنانچه امام خمینی رحمته الله علیه در توصیه به زائران خانه خدا می‌نویسد:

عمق جنبه‌های توحیدی و سیاسی این عمل را جزانیبای عظام و اولیای کرام «علیهم الصلوٰه و السلام» و خاصه عبادالله کس دیگری نمی‌تواند ادراک کند. این پدر توحید و بت‌شکن جهان به ما و همه انسان‌ها آموخت که قربانی در راه خدا، پیش از آنکه جنبه توحیدی و عبادی داشته باشد، جنبه‌های سیاسی و ارزش‌های اجتماعی دارد... و به همه فهماند که «مکه» و «منی» قربانگاه عاشقان است و اینجا محل نشر توحید و نفی شرک است. ... این بت‌شکن و فرزند عزیزش، بت‌شکن دیگر، سید انبیاء محمد مصطفی رحمته الله علیه به بشریت آموختند که بت‌ها هر چه هست باید شکسته شوند، و کعبه ام‌القرای جهان اسلام است و آنچه از آن بسط پیدا کرده تا آخرین نقطه زمین، تا آخرین روز جهان، باید از لوث بت‌ها تطهیر شود... کعبه معظمه یکتا مرکز شکستن این بتهاست. ابراهیم خلیل، در اول زمان و حبیب خدا و فرزند عزیزش مهدی موعود -روحي فداه- در آخر زمان، از کعبه ندای توحید سردادند و می‌دهند.^۷

برائت از مشرکان از متغیرهای مهم گفتمان حج ابراهیمی

یکی از دال‌ها و مؤلفه‌های گفتمان حج ابراهیمی - محمدی رحمته الله علیه برائت از مشرکان است. آیت الله جوادی آملی در خصوص این مؤلفه و عنصر مهم گفتمان حج ابراهیمی - محمدی رحمته الله علیه می‌فرماید: ذات اقدس اله به ابراهیم خلیل فرمود: بعد از ساختن کعبه که مطاف زائران و قبله مسلمین اس، اعلان حج کن، آنگاه مردم خود می‌آیند، از طرف تو اعلان کردن و از طرف مردم لبیک گفتن. این اعلان، همان است که هر کس مستطیع است، باید مکه برود: «وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا»^۸ این عبارت از اعلان اول است. اکنون با این اعلان مردم از نقاط دور و نزدیک دنیا به حرم امن اله بار یافته، به مکه رسیدند و وارد آن سرزمین شدند و «حج اکبر» تشکیل شد، فریاد و اعلان نیز مطرح است و آن «اعلان تبری» است: «وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ»^۹ یعنی وقتی که همه جمع شدند و حج اکبر تشکیل شد، بگویند: خداوند و پیامبرش از مشرکین و شرک و کارهای شرک‌آلود منز و بیزارند.

این اعلان و پیام دوم قبل از قیام حضرت امام

راحل (قدس سره) فراموش شده بود، یعنی همه به مکه می‌رفتند و حج را انجام می‌دادند، اما «برائت از مشرکین» در حج مطرح نبود. حضرت امام (قدس سره) این کار را زنده کرد. و این کار آسانی نیست که انسان هم با قدرت شرق و هم با ابرقدرت غرب درافتد و به هر دو بگوید: «نه» و از آن‌ها اعلان بی‌زاری کند. حضرت امام امت (قدس سره) این کار را اقامه کرده و احیا نمود.^{۱۰} برائت از مشرکان که جلوه‌ای از توحید است از عناصر مهم آموزه‌های اسلامی در حج بوده است که به دلیل حاکمیت اسلام آمریکایی، ارتجاع و روحانیون وابسته، سالیانی به انزوا رفت و تعطیل ماند و انقلاب اسلامی بر اساس همان گفتمان خاص خود، این عنصر مهم را در این عبادت جامع و فاخر احیا کرد و در طول دوران حج‌گزاری جمهوری اسلامی ایران همواره مورد اهتمام قرار گرفت و این اوج بی‌زاری از مشرکان و کفار و استکبار در همه اجزای حج‌گزاری همراه بوده و در همه اجزای مراسم عظیم حج دمیده شده است. امام خمینی رحمته الله علیه در تبیین این متغیر و مؤلفه مهم در گفتمان حج می‌نویسند:

اعلان برائت از مشرکان که از ارکان توحیدی و واجبات سیاسی حج است باید در ایام حج به صورت تظاهرات و راهپیمایی با صلابت و شکوه هرچه بیشتر و بهتر برگزار شود.

... و فریاد کوبنده برائت از مشرکان و ملحدان استکبار جهانی و در رأس آنان امریکای جنایتکار را در کنار خانه توحید طنین‌اندازند و از ابراز بغض و کینه خود نسبت به دشمنان خدا و خلق غافل نشوند. مگر تحقق دیانت جز اعلام محبت و وفاداری نسبت به حق و اظهار خشم و برائت نسبت به باطل است؟ حاشا که خلوص عشق موحدین جز به ظهور کامل نفرت از مشرکین و منافقین میسر شود و کدام خانه‌ای سزاوارتر از کعبه و خانه امن و طهارت و ناس که در آن هر چه تجاوز و ستم و استثمار و بردگی و یا دون صفتی و نامردمی است عملاً و قولاً پشت شود و در تجدید میثاق «الست بربکم»^{۱۱} بت آله‌ها و اربابان «متفرقون»^{۱۲} شکسته شود و خاطره مهم‌ترین و بزرگ‌ترین حرکت سیاسی پیامبر رحمته الله علیه در «وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ»^{۱۳} زنده بماند و تکرار شود. چرا که سنت پیامبر رحمته الله علیه و اعلان برائت کهنه شدنی نیست.^{۱۴}

آیت الله خامنه‌ای نیز «برائت از مشرکان» را در حج یک امر واجب می‌داند و می‌گوید:

نکته بعد این است که مسئله برائت، البته یک امر واجب در حج است. منظور ما این نیست که برائت از واجباتی است که اگر کسی عمداً ترک کرد، حجتش باطل شود. نه؛ اهل معرفت می‌فهمند که مراد از وجوب آن چیست. قطعاً واجب است به این بیانی که عرض می‌کنیم. اما نه مثل بقیه

از کشورهای اروپایی همه و همه شواهد گویای این حقیقت تلخند.^{۲۷}

برگزاری سالانه کنفرانس قدس و فلسطین در موسم حج، تبیین جنایات و مظالم صهیونیسم بر فلسطینی‌ها و در سرزمین‌های اشغالی خاصه، و به طور عام توجه و اهتمام متولیان حج در مناسبت‌های مختلف به مصائب مبتلا به در جهان اسلام، همانند مسائل عراق و افغانستان و بالکان به صورت جمع‌آوری کمک، برگزاری نشست‌ها و ارتباط با بعثه‌ها و علما و اندیشمندان این کشورها برای چاره‌جویی و طرح مسائل مشترک برای برون‌رفت، از این نوع اقدام‌ها بوده است.

رهبری انقلاب اسلامی در این خصوص می‌فرماید:

حج می‌تواند دنیای اسلام را متوجه مسئولیت سنگین خود کند. حج می‌تواند این معرفت را به ملت‌های اسلامی بدهد که حضور در صحنه و داشتن موضع قاطع در این قضیه، با منافع خود آن‌ها پیوستگی دارد.

... بنابراین مسئله حج و استفاده از همه ظرفیت‌های این واجب عظیم الهی برای بهبود حال مسلمین جهان و همه کشورهای اسلامی، بسیار مهم است و هرچه بتوان در این زمینه، کار و تلاش و خدمت کرد، بالارزش است.^{۲۸}

می‌شود. چون این به معنی آوارگی همیشگی ملت فلسطین و اشغال همیشگی کشور فلسطین به وسیله دشمن است.^{۲۳}

امام خمینی رحمته‌الله در پیام‌شان به کنگره حج که در سال ۱۳۴۹ شمسی صادر کردند، مسئله فلسطین و کمک به آزادی آن و مبارزان راه فلسطین و خطر صهیونیسم را گوشزد می‌کند و مسلمانان را به چاره‌جویی فرا می‌خواند.

برای آزادی فلسطین از چنگال صهیونیسم، دشمن سرسخت اسلام و انسانیت، چاره‌اندیشی کنید. از مساعدت و همکاری با مردان فداکار که در راه آزادی فلسطین مبارزه می‌کنند غفلت نورزید.^{۲۴}

از ویژگی‌های دیگر این گفتمان، طرح مسائل مهم جهان اسلام و توجه امت اسلامی و نخبگان و رسانه‌ها و اندیشمندان جهان اسلام به آنهاست. همه آگاهان از امت اسلامی امروز بر زخم و آلام بزرگ امت اسلامی واقفند و آن مسئله فلسطین و قدس شریف می‌باشد و غصب بخشی از کیان اسلامی از سوی رژیم غاصب صهیونیستی است. رهبران انقلاب اسلامی در همهی بیانیه‌ها، پیام‌ها و سخنرانی‌ها در خصوص حج به مسئله فلسطین به عنوان مهم‌ترین و اساسی‌ترین معضل بزرگ تحمیلی از سوی دشمن صهیونیستی و استکبار غرب بر جهان اسلام پرداختند. این ویژگی مهم گفتمان حج انقلاب اسلامی از سوی امام خمینی رحمته‌الله چنین تبیین گردید:

مشکلات مردم در حج، باید تمام بلادی که وارد می‌شوند و مردم و مستطعینش، با روحانیون محترم وارد می‌شوند، باید بررسی از اوضاع مسلمین در هر سال بشود که مسلمین در چه حال هستند... اینها امری است که باید رسیدگی به آن بشود و حج برای همین امور است. حج برای این است که مشکلات یک سال مسلمین را بررسی کنند و در صدد رفع مشکلات برآیند.^{۲۵}

و درباره خطر اسرائیل بیان می‌دارند: مع‌الأسف با اختلافاتی که در مناطق دیده می‌شود. خصوصاً در مناطق عربی. این موجب شده که اسرائیل با جمعیت کمی که دارد در مقابل اعراب با آن جمعیت کثیر و سازوبرگ کثیر ایستادگی کند. اگر جلوی این جرثومه فساد گرفته نشود طمع او بر تمام منطقه است و او اکتفا نمی‌کند بر فلسطین و مسجدالاقصی، او هر جا را می‌خواهد غلبه کند. بر مسلمین و دولت‌های اسلامی که با هم متحد بشوند و این جرثومه فساد را از بن و بیخ برکنند.^{۲۶}

آیت الله خامنه‌ای نیز در پیام‌شان به کنگره عظیم حج می‌نویسند:

وضع کنونی جهان اسلام و حوادث محنت باری که در هر گوشه آن، زندگی را بر میلیون‌ها انسان تلخ و دشوار کرده است، فاجعه بی‌نظیر فلسطین مغضوب، محنت تاریخی مسلمانان بالکان، اوضاع کشمیر و افغانستان، اوضاع انزجارآمیز وضع اقلیت‌های مسلمان در برخی

آن هم در ایام حج دون شأن روحانیون و علما می‌باشد. که خود این القانات نیز از سیاست مخفی و تحریکات جهانخواران به شمار می‌رود که مسلمانان باید با همه امکانات و وسایل لازم به مقابله جدی و دفاع از ارزش‌های الهی و منافع مسلمین برخیزند.^{۱۹}

وحدت‌ازدال‌های گفتمان حج ابراهیمی-محمدی رحمته‌الله
وحدت امت اسلامی از دیگر مؤلفه‌های مهم گفتمان حج ابراهیمی-محمدی رحمته‌الله است که امام خمینی رحمته‌الله و حضرت آیت الله خامنه‌ای همواره بر آن تأکید نموده و از سیاست‌های راهبردی حج جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی قرار گرفته است. دعوت به وحدت و اتحاد و ترویج این اندیشه در کنار عنصر برائت از مشرکان از ویژگی‌ها و شاخص‌های برجسته گفتمان حج ابراهیمی و محمدی رحمته‌الله بوده که امام احیاگر آن بودند: کار اول، عبارت از تطهیر حرم از شرک و مشرکان، و کار دوم، عبارت از تنزیه امت اسلامی از نزاع و اختلاف است و در عصر کنونی نیز، حضرت امام راحل هر دو کار را انجام داد: ۱. برگزاری مراسم برائت از مشرکین ۲. دعوت به «وحدت» از همه فرقه‌های اسلامی.^{۲۰}

امام خمینی رحمته‌الله حج مطلوب خداوند تعالی را بیداری و اتحاد امت اسلامی می‌داند و آیت الله خامنه‌ای یکی از پیام‌های اصلی انقلاب اسلامی را وحدت بین مسلمین می‌خواند و از کارگزاران حج و زائران خانه خدا می‌خواهد که از خطر تفرقه و جدایی که با طراحی دشمن صورت می‌گیرد به دور باشند.^{۲۱} وی حج را مظهر و تجلی‌گاه معنویت، وحدت و برائت می‌داند و می‌گوید:

حج از یک طرف مظهر معنویت است ارتباط با خدا، آشنا شدن دل با آیات الهی و نزدیک شدن هرچه بیشتر انسان به خدا از یک طرف مظهر وحدت است یکپارچگی امت اسلام، برداشتن دیوارها و حجابها و پُر کردن دره‌ها و شکاف‌هایی که یا به دست دشمن، یا به وسیله تعصبات و اوهام به وجود آمده است، و نیز ایجاد قدمی به سوی امت واحده‌ی اسلامی است و از طرف دیگر مظهر برائت از دشمنان خدا، برائت از مشرکین و ایادی شرک و کفر است. اگران شاء الله این سه جهت در حج متجسد و مجسم شود، حج فایده‌ی خود را بخشیده است.^{۲۲}

توجه به مسائل جهان اسلام به ویژه فلسطین از عناصر گفتمانی حج ابراهیمی

توجه و اهتمام به مسائل جهان اسلام که امروز در رأس همه مسائل، مسئله فلسطین و قدس شریف قرار دارد، از دیگر شاخص‌های گفتمان حج ابراهیمی-محمدی رحمته‌الله است. آیت الله خامنه‌ای درباره این مؤلفه مهم از گفتمان حج برخاسته از انقلاب اسلامی در پیام‌شان به کنگره حج بیان می‌دارد:

سازش دولت‌ها با صهیونیسم مردود اعلام

واجبات حج، مانند وقوف در عرفات یا در مشعر و یا طواف. نه؛ نوع دیگری از وجوب است که آن نوع دیگر، گاهی اوقات اهمیتش بیشتر از واجبات این سبکی غیر سیاسی می‌شود. برائت، واجب است. یعنی چه؟ یعنی خدای متعال حج را برای اعلام حضور مؤمنین در حج، «لیشهدوا منافع لهم»، «قیاماً للناس»، و بقیه جهاتی که در آن است، معین کرده است. عده ای در طول سالیان دراز، بر اثر غفلت و نادانی و یا اغراض و مطامع، نگذاشتند حج چنان‌که باید انجام بگیرد، برگزار شود. ما اکنون می‌خواهیم حج را به نقطه و مرکز اصلی خودش برگردانیم. آیا این کار واجب است یا واجب نیست؟ آیا کسی می‌تواند بگوید شرعاً گذاشتن حج در جایگاه حقیقی خودش واجب نیست؟ می‌شود کسی بگوید این مستحب است؟ می‌شود کسی بگوید که این اجتناب‌پذیر است؟ کسی که می‌تواند اندکی در این راه کاری بکند، می‌شود بگوید که من این کار را نمی‌کنم؟ یا نه، این جزو واضحات است.^{۱۵}

رهبری جمهوری اسلامی در تبیین اندیشه امام خمینی رحمته‌الله برائت را جزو حج و واجب حج و حج بدون برائت را حج نمی‌داند.^{۱۶} و لذا حج با چنین خصوصیتی به گفتمان غالب تبدیل می‌شود و روح حاکم بر این عبادت قرار می‌گیرد.

امام خمینی رحمته‌الله با توجه به ایراداتی که ممکن است دستگاه‌های تبلیغاتی استعمار به کمک حکام مرتجع و روحانیون درباری و وابسته به زر و زور ارائه کنند و تبلیغات دامنه دار علیه این اندیشه برخاسته از اسلام ناب به راه بیندازند به ارائه پاسخی مستدل می‌پردازد و می‌نویسد:

باید مسلمانان فضای سراسر عالم را از محبت و عشق نسبت به ذات حق و نفرت و بغض عملی نسبت به دشمنان خدا لبریز کنند و به وسوسه خناسان و شبهات تردید آفرینان و متحجرین و منحرفین گوش فرا ندهند و لحظه‌ای از این آهنگ مقدس توحیدی و جهان شمولی اسلام، غفلت نکنند که مسلماً جهانخواران و دشمنان ملت‌ها، بعد از این آرام و قرار نخواهند داشت و به حيله‌ها و تزویرها و چهره‌های گوناگون متمسک می‌شوند و روحانی‌نماها و آخوندهای درباری و اجیرشدگان سلاطین و ملی‌گراها و منافقین به فلسفه‌ها و تفسیرها و برداشتهای غلط و منحرف روی می‌آورند و برای خلع سلاح‌های مسلمانان و ضربه زدن به صلابت و ابهت و اقتدار امت محمد - صلی الله علیه و آله و سلم - به هر کاری دست می‌زنند و چه بسا جاهلان مُتَنَسِّک^{۱۷} بگویند که قداست خانه حق و کعبه معظمه را به شعار و تظاهرات و راهپیمایی و اعلان برائت نباید شکست و حج جای عبادت و ذکر است نه میدان صف آرایی و رزم و نیز چه بسا عالمان مُتَهْتِک^{۱۸} القا کنند که مبارزه و برائت و جنگ و ستیز، کار دنیاداران و دنیا طلبان بوده است و ورود در مسائل سیاسی،

۱. ر.ک: صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۱۲ و ۱۵۷؛ ج ۲، ص ۲۴۱.
۲. سخنرانی در ۲۱ مهر ۵۹.
۳. همان.
۴. همان، ص ۱۱۱۱۱۲.
۵. سخنرانی در جمع کارگزاران حج در تاریخ ۹۷/۴/۲۵ ه.
۶. همان.
۷. ۱۲ شهریور ۱۳۶۲، صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۲۰۱.
۸. آل عمران، آیه ۹۷.
۹. توبه، آیه ۹۷.
۱۰. بنیان مرصوص، امام خمینی (قدس سره)، ص ۲۷۲-۳.
۱۱. از آیه ۱۷۲ سوره اعراف.
۱۲. اشاره به آیه ۳۹ سوره یوسف.
۱۳. از آیه ۳ سوره توبه.
۱۴. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۹۷-۸.
۱۵. همان، ج ۲، ص ۱۵۰ - ۱۴۹.
۱۶. همان، ج ۲، ص ۱۵۲.
۱۷. جاهلان زاهدنما.
۱۸. رسوا و بی‌حیا.
۱۹. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۹۸.
۲۰. آیت الله جوادی آملی، بنیان مرصوص امام خمینی (قدس سره) ص ۲۷۴-۵.
۲۱. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۱۳.
۲۲. همان، ص ۲۴۷.
۲۳. همان، ص ۱۶۶.
۲۴. همان، ج ۱، ص ۱۲.
۲۵. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۱۱.
۲۶. همان، ص ۱۹.
۲۷. همان، ج ۲، ص ۲۰۱.
۲۸. همان، ج ۲، ص ۲۸۱ - ۲۸۰.

السلام علیک یا محمد

روشن شده است چشم شب از انتظار تو

حجت الاسلام والمسلمین جواد محمد زمانی

از پس تب عبادت تو جان گرفته بود
اول دعا چقدر به همسایه میکنی
خورشید ذره ای است ز خیل سپاه تو
آنجا که بوی درد شکفت از پگاه تو
وقتی که نور می دمد از سمت ماه تو
آن شاعری که نور گرفت از نگاه تو
در سایه گلی که بود خوابگاه تو
امروز هردلی که نشد خاک راه تو»
شایان کوثر است شود همسر غدیر
صحرا به شور و شوق تو در گرد باد بود
باشوق عطرسیب حضور تو شاد بود
انفاق آن به سائل مسکین مراد بود
درباغ تو شکفته ترین گل جهاد بود
تصویرهای روشنی از اتحاد بود
آن سان که وصف امر ابیها به یاد بود
اینگونه بود دین خدا انسجام یافت
آری کرامت از دل باران نمی رود
جز در ره ابوذر و سلمان نمی رود
از کوچه باغ های چهاران نمی رود
هرگز زسینه یاد شهیدان نمی رود
پیروز از میانه ی میدان نمی رود
از یاد ما حماسه لبنان نمی رود
چون ذره ایم و بهره ی خورشید برده ایم

سجاده دید پای ورم کرده ی تو را
بر جانماز خویش اگر سایه میکنی
از پس که روشن است طلوع پگاه تو
از خاطرات شعب ابی طالبت بگو
خیره شده است دیده کروبیان عرش
آری دوبیت در غزل صائب آمده است
«بوی گل از ادب نکند پای خود دراز
فردا چه خاک های ندامت به سر کند
آری نداشتی تو بدون علی نظیر
دریا به یاد نور تو در امتداد بود
شب های جمعه این دل زائر به کربلا
حتی دمی که خواستی از مرتضی انار
در مزرع تو امر به معروف میوه داشت
حتی میان آینه خطبه های تو
مادر برای امت اسلام بوده ای
از یازده ستاره ات، امت امام یافت
جز مهر انتظار ز جانان نمی رود
آن دل که با ولای علی عهد بسته است
یاد حضور روشن فرزند آفتاب
با آنکه می رود دل آنچه ز دیده رفت
دشمن اگر چو آبهره آید به معرکه
لطف تو بود وغیرت فرزندهای تو
تا جان به آستانه توحید برده ایم

ای آفتاب سایه نشین در مدار تو
چابکترین غزال اجابت شکار تو
گل های مریم اند همیشه کنارتو
سبز است باغ های خدا از بهارتو
هر چند جان نداشت لب روزه دار تو
ای پاسدار قبله شدن افتخار تو
صلحی که جاری است چنان چشمه سارتو
تصویری از حماسه خورشید وارتو
زینب مگر همواره شود یادگارتو
از باغ پرتراوت تو زینب آفرید
گفتند ما کجا و مقام محال ها
وقتی که می رمند به سویت غزال ها
داری به بطن مادرت از این کمال ها
ای روشنای خانه تو از زلال ها
یعنی که تنگ بود برایت مجال ها
رازی مگر نهفته به قلب سفال ها؟
بر خاک می نهد به کنارتو بال ها
«نتوان به بی مثال رسید از مثال ها»
آن قبل آفرینش خود امتحان شده
از دست پر کرامت تونان گرفته بود
آینه ی تو جلوه دوچندان گرفته بود
عطر هزار صاعقه ایمان گرفته بود
در آسمان چشم توباران گرفته بود
آن هم در ابتدای تو پایان گرفته بود

روشن شده است چشم شب از انتظار تو
هر صبح دم به تیر مناجات می شود
دیگر شگفت نیست مسیح آفرین شوی
باشد فدک به دست تو یا دست دیگری
افطار تو نخواست که انفاق جان دهد
گفتی امام نیز همانند کعبه است
جوشید در زلالی اندیشه حسن
آری چه خوش نشست در آینه حسین
جای تو را که هیچ کسی پرنمی کند!
آن دست که صلابت روز و شب آفرید
دارند عقل و عشق اگر چه جدال ها
صحرا چگونه شوق تو را تاب آورد
عسی به گاهواره اگر لب گشوده است
گفتی که آب ها همه مهریه ی تواند
اینجا نشد به کُنه کمال تو پی برند
این قدر خانه ساده مگر می شود؟ بگو
جبریل هم برای تسلی خاطر
با واژه ها مقام تو معنی نمی شود
ماییم و مدح روح به جان ها روان شده
هر حاتمی که دامن احسان گرفته بود
تا پانهاد نور تو در خانه ی علی
آری یهودی از تب خورشید چادرت
خورشید بود خیس خجالت که هر سحر
عمرت کمی بلندتر از سوّه تو بود

معرفی کتاب

فاطمه زهرا (علیها السلام) دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله)
حجت الاسلام والمسلمین دکتر قاسم خانجانی

این کتاب در معرفی مختصر شخصیت و زندگانی حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) است و بخشی از مجموعه کتاب‌های «زنان اسوه» است که بیشتر با تکیه بر منابع اهل سنت به تحریر درآمده است. مؤلف پس از مقدمه به مباحثی مانند آشنایی با زندگی شخصی و خانوادگی، جایگاه،

ازدواج، حضور در عرصه سیاست و اجتماع، جلوه‌هایی از شخصیت و آموزه‌های سرو بانوان جهان، می‌پردازد.

کتاب به همت گروه تاریخ و سیره مرکز تحقیقات حج در ۱۰۸ صفحه و در قطع پالتویی توسط مؤسسه فرهنگی و هنری مشعر منتشر شده است. نسخه برخط کتاب را از [اینجا](#) قابل مطالعه است.

ولایت، پاکدامنی و عفاف، سیره عبادی و شکوه و جلال، از موضوعاتی هستند که در کتاب درباره حضرت زهرا (علیها السلام) به آن اشاره کرده است. این کتاب به همت گروه تاریخ و سیره پژوهشکده حج و زیارت، توسط نشر مشعر در قطع پالتویی و در ۹۶ صفحه منتشر شده است و نسخه برخط آن از [اینجا](#) قابل دسترسی است.

اما با این همه باید انصاف داد که بسیاری از گفتنی‌ها را گفته و کتمان نکرده است، با این توصیف مواردی را که اختلاف دیدگاه میان شیعیان و نویسنده وجود داشته، هر جا که مقتضی بوده مترجم در پانویست کتاب نکاتی را خاطرنشان ساخته است. کتاب در ۲۸۰ صفحه و در قطع رقعی توسط نشر مشعر منتشر شده و نسخه برخط آن از [اینجا](#) قابل دسترسی است.

بخشند؛
۴. مقالاتی که ذیل بحث ظرفیت‌شناسی و آسیب‌شناسی حج، برای صدور پیام، آرمان‌ها و قدرت نرم جمهوری اسلامی سازمان‌دهی شده‌اند.
این مقالات در ۵۲۹ صفحه و در قطع رقعی به همت گروه مطالعات اجتماعی پژوهشکده حج و زیارت توسط انتشارات مشعر منتشر است. مطالعه و بازگیری نسخه برخط این مقالات از [اینجا](#) فراهم است.

است. انقلاب اسلامی، حج و تولید سرمایه اجتماعی، جمهوری اسلامی رشد و توسعه سرمایه انسانی حج و زیارت، انقلاب اسلامی، ایجاد سازمان دانش‌بنیان در حوزه حج و زیارت، مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی حج و زیارت در جمهوری اسلامی ایران، مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی اربعین حسینی، انقلاب اسلامی و توسعه دیپلماسی عمومی در حج و زیارت، انقلاب اسلامی، تعالی خانواده و زنان در کانون توجه حج و زیارت و حج و صدور انقلاب اسلامی را از دیگر فصل‌های این کتاب است.

زهرا (علیها السلام) در روایات اهل تسنن» و مقاله دیگر، «شاخصه‌های ایمان در الگوی فکری - رفتاری حضرت فاطمه (علیها السلام)» که با بازبینی کلی در مباحث، به‌ویژه با تقویت اسناد و افزودن مطالبی دیگر و نیز، اصلاح ساختار کتاب به‌گونه‌ای تازه عرضه می‌گردد. گستره فضائل، جایگاه، منظومه اعتقادی، دفاع از رسالت و

در کنار پدر، شجاع، قدرتمند، پایدار، مطیع، مؤدب، امانت‌دار و نگهبان و همراه پدر و این افتخار او را بس که نور دیده و جلوه‌ای از مصطفی (صلی الله علیه و آله) است که در مدرسه نبوت پرورش یافته و با فضایل اخلاق، در بالاترین سطح سرشته شده است.» نکته قابل توجه این است که هر چند مؤلف همانند یک فرد شیفته اهل بیت قلم به دست گرفته و در هر باب سخن می‌گوید اما نباید انتظار داشت که مانند یک شیعه کتاب بنویسد؛

به پدیده حج و انقلاب اسلامی نگریسته‌اند و هم‌افزایی این دو را پیگیری کرده‌اند؛
۲. مقالاتی که تأثیرات حج بر انقلاب اسلامی را بررسی کرده و تأثیر آن را در ایجاد و بقای انقلاب اسلامی، بعد از تثبیت و تحکیم نشان داده‌اند؛
۳. مقالاتی که تأثیرات رخداد انقلاب اسلامی و عملکرد جمهوری اسلامی و رهبران آن را بر حج بررسی کرده‌اند و کوشیده‌اند تحولات کنگره عظیم حج را بعد از انقلاب اسلامی بیان کنند و این ظرفیت را توسعه

حج به‌عنوان فرصتی برای معرفی انقلاب اسلامی، حج یک امر استراتژیک و اساسی برای نظام و مسئولیت حکومت اسلامی در قبال حج و زیارت از موضوعات این فصل به شمار می‌آید. در فصل دوم این کتاب به راهبری سیستمی و نظام‌مند حج و زیارت در جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است که تاریخچه شکل‌گیری سازمان حج و زیارت، ساختار و تشکیلات، وظایف سازمان حج و زیارت، اهداف کلی سازمان، وظایف سازمان، ارکان حج و زیارت، اعضای شورای عالی حج و زیارت و اهم وظایف رئیس سازمان از موضوعات مطرح شده در این فصل

اینکه مختصر است، مطالب سودمندی دارد. این کتاب، جزئیات زندگانی حضرت زهرا (علیها السلام) و فضایل آن بزرگوار را به صورت گسترده بیان نمی‌کند و فقط مهم‌ترین فضایل بانوی دو جهان را با استفاده از آیات و روایات بازگو می‌کند. این اثر، برگرفته از دو مقاله علمی است: مقاله نخست «سیمای حضرت

خاص دارد و به دور از تعصبات مذهبی، به نگارش زندگی فاطمه زهرا (علیها السلام) و فضایل اهل بیت پیامبر (علیهم السلام) پرداخته است که همین سبب، به کتاب، ویژگی خاص بخشیده است.

به گفته مؤلف «سخن گفتن از تاریخ فاطمه (علیها السلام) در حقیقت به نمایش گذاشتن بخش بنیادین تاریخ امت اسلام است. از نخستین رنجهای رسالت، مبارزات اولیه در سال‌های مکه، ستم قریش و ایستادن آن دختر گرامی

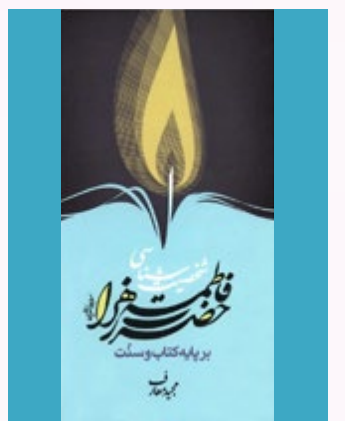
آن شده، و از دیگرسو انقلاب اسلامی از نظر فردی و اجتماعی، در حال تحول است که حداقل از بعثت نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله) آغاز شده و در دوره معاصر، در کالبد ایران حلول کرده و همچنان صیروت دارد و روح ناآرام خود را به انقلاب مهدوی و حکومت عدل الهی پیوند خواهد داد.
مقالات این مجموعه را می‌توان به‌طور خلاصه به چهار بخش و با چهار رویکرد تقسیم‌بندی کرد:
۱. مقالاتی که با رویکرد و در مقیاس تمدنی،

و مؤلفه‌هایی همانند، توحید، برائت از مشرکان، وحدت، معنویت و اهتمام به آرمان فلسطین و به‌طور عام مسائل جهان اسلام به دلیل جذابیت‌های خاص خود توانست بر سایر گفتمان‌های دیگر همانند گفتمان اسلام آمریکایی، ارتجاع، سلفی‌گری و وهابیت غلبه یابد.

این کتاب به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی در ۱۲ فصل تدوین و منتشر شده است. فصل اول این کتاب به جایگاه و اهمیت حج و زیارت در جمهوری اسلامی پرداخته شده است که نگاه نو به حج و امور عبادی در گفتمان انقلاب اسلامی،

شخصیت‌شناسی حضرت زهرا (علیها السلام) بر پایه کتاب و سنت
دکتر مجید معارف

این نوشتار کوششی مختصر برای معرفی گوشه‌ای از شخصیت حضرت فاطمه (علیها السلام) است که با تکیه به آیات قرآن و روایات شیعیان و اهل سنت، نگارش شده و با

فاطمه زهرا (علیها السلام)

محمد عبده یمانی، ترجمه مرحوم

حجت الاسلام والمسلمین محمد تقی رهبر
این کتاب ترجمه‌ای است آزاد از متن عربی کتاب «إنها فاطمة الزهراء (علیها السلام)»، تألیف «دکتر محمد عبده یمانی» از نویسندگان کشور عربستان سعودی، که به تاریخ زندگانی دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پرداخته است. مؤلف، یکی از دانشمندان اهل سنت است که نسبت به اهل بیت عصمت (علیهم السلام) ارادتی

حج و انقلاب اسلامی ایران
(مجموعه مقالات)

اثر حاضر، حاصل تلاش جمعی از نویسندگان، تحت نظارت دکتر مسعود معینی‌پور است که مدیریت علمی این مجموعه مقالات را بر عهده داشتند. در این مجموعه مقالات، بررسی تأثیر و تأثرات متقابل حج و انقلاب اسلامی، مورد نظر بوده است. از سویی حج، منسک اصلی در کنار مناسک دیگر دین اسلام است و در متون دینی توجه بسیار زیادی به

انقلاب اسلامی؛ احیای فرهنگ
زیارت و بازتولید حج ابراهیمی - محمدی

حجت الاسلام والمسلمین حمید احمدی حاجیکلائی
انقلاب اسلامی بر بنیاد اندیشه و فرهنگ اسلامی، مولد گفتمانی خاص بوده است که اسلام به‌عنوان دال مرکزی آن جوهره و اساس این گفتمان، در حوزه‌های مختلف و خرده نظام‌های متنوع دیگر نیز حاکم شده؛ از جمله خرده نظام‌های در نظام عبادی و اجتماعی اسلام، حج و زیارت هست که گفتمان حج ابراهیمی - محمدی، منبعث از گفتمان انقلاب اسلامی با دال‌ها

